

Верховний
Суд

Національна практика реалізації статті 12 Конвенції ООН про права дитини

Павло Пархоменко

суддя Верховного Суду

Конвенція ООН про права дитини (стаття 12)

Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

З цією метою дитині, зокрема, **надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини**, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Зауваження загального порядку Комітету ООН з прав дитини № 12 від 20 липня 2009 року «Право дитини бути заслуханою»

- можливість бути заслуханим повинна забезпечуватися «під час будь-якого судового чи адміністративного розгляду
- пропонується вводити в дію законодавчі заходи, що вимагають від осіб, відповідальних за прийняття рішень у межах судових чи адміністративних розглядів, **пояснювати, якою мірою думці дитини було приділено належну увагу і які наслідки рішення для цієї дитини**
- заслуховування дитини не може бути ефективним, **якщо воно відбувається в умовах залякування, у ворожій обстановці або без урахування особливостей та віку дитини**

Зауваження загального порядку Комітету ООН з прав дитини № 12 від 20 липня 2009 року «Право дитини бути заслуханою»

Комітет підкреслює, що в статті 12 не встановлюється будь-якого вікового обмеження щодо права дитини висловлювати свої погляди і вона не заохочує держави-учасники до введення в законодавстві або на практиці вікових обмежень, які б ущемляли право дитини бути почутою, по всіх питаннях, які стосуються її інтересів (пункт 21)

Зауваження загального порядку Комітету ООН з прав дитини № 12 від 20 липня 2009 року «Право дитини бути заслуханою»

1. **Підготовка до процесу заслуховування думки дитини.** Інформування дитини про її право виражати свою думку з усіх питань, що стосуються дитини, особисто або через представника.
2. **Саме заслуховування думки дитини.** Обстановка, де відбувається взаємодія з дитиною, має бути дружньою до дитини та сприйматись нею, як безпечна, думка дитини може бути заслухана через залученого посередника.
3. **Оцінка можливостей дитини висловити свою думку.** Вік дитини не повинен бути перешкодою для реалізації права дитини на участь.
4. **Надання дитині зворотнього зв'язку.** Дитина має отримати інформацію про результати самого процесу та роз'яснення як будуть враховуватись її погляди при прийнятті рішень.
5. **Забезпечення дитині можливості подання скарг.** Має бути передбачена можливість подання дитиною (особисто або через свого представника) скарги у разі ігнорування чи порушення її права бути заслуханою чи ненадання належної уваги поглядам дитини.

Рішення «Y.B. and N.S. v. Belgium», рішення від 27 вересня 2018 року, повідомлення № 012/2017

8.6 З приводу скарги авторів про порушення статті 12 Конвенції Комітет бере до відома доводи держави-учасниці, згідно з якими дитині був один рік на час прийняття першого рішення і п'ять років, коли було прийнято друге рішення, і що вона не була здатна сформулювати свої власні погляди, у зв'язку з чим було б не виправдано заслуховувати дитину в рамках застосування норм, що стосуються видачі або не видачі дозволу на проживання в країні.

8.7 Однак Комітет нагадує про те, що «в статті 12 не встановлюється будь-якого вікового обмеження щодо права дитини висловлювати свої погляди і вона не заохочує держави-учасники до введення в законодавстві або на практиці вікових обмежень, які б ущемляли право дитини бути почутою... Дитина зовсім не повинна мати всеосяжні знання з усіх аспектів, що зачіпають її питання і їй досить такого розуміння питання, яке дозволяло б належним чином сформулювати по ньому свої думки ...». Комітет також нагадує про те, що «будь-яке рішення, яке приймається без урахування поглядів дитини і не надає їй належної значущості, згідною її віку і ступеня зрілості, означає, що дитині або дітям не надано можливості вплинути на процес визначення їх найкращих інтересів.... Малий вік дитини або вразливість її становища (наприклад, інвалідність, приналежність до тієї чи іншої меншини, до числа мігрантів і т. інш.) не перешкоджають здійсненню її права на вираження своїх поглядів і не знижують значимості, яка надається поглядам дитини при визначенні її найкращих інтересів. Конкретні заходи, що гарантують здійснення дітьми своїх прав на рівній основі в подібних ситуаціях, повинні прийматися з урахуванням індивідуальної оцінки, яка покликана відвести самим дітям певну роль в процесі прийняття рішень та у забезпеченні, при необхідності, розумного пристосування та підтримки з метою домогтися їх повноправної участі в оцінці їх найкращих інтересів».

Справа М. Р. AND OTHERS v. Greece (№ 2068/24)

- досягнуто консенсусу щодо обов'язку надавати дитині реальну та ефективну можливість висловити свою думку, безпосередньо або іншим чином, і допомагати їй у цьому за допомогою різних механізмів та процедур, адаптованих до потреб дітей
- ЄСПЛ вирішив, що настав час підтвердити, що **національні органи влади зобов'язані розглянути доцільність заслуховування дитини, безпосередньо або іншим чином, щоб, у разі необхідності, відхилити її думку мотивованим рішенням**
- ЄСПЛ виснував, що з урахуванням конкретних обставин справи (суперечливі рішення національних судів і радикальна зміна їхніх житлових умов) національні суди, керуючись обов'язком діяти в найкращих інтересах дітей, **повинні були докласти зусиль для оцінки доцільності їх заслуховування — незалежно від того, чи було подано пряме клопотання про це з боку заявників.**

Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя

1. Дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.
2. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.
3. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

Порядок з'ясування думки дитини(постанова ВС від 17.07.2019 року, справа № 185/6994/15-ц)

1. Дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються.
2. При цьому під час визначення місця проживання малолітньої дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, бесіду з останньою має проводити психолог, головним завданням якого є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та отримання думки щодо бажання дитини проживати з одним із батьків.
3. Крім того, коли суд бажає вислухати думку дитини аби визначити її побажання щодо проживання з одним із батьків, та при цьому не травмувати психіку дитини та уникнути тиску на неї, суд доручає органам опіки та піклування провести невимушену бесіду з дитиною в домашніх або інших комфортних для неї умовах, та повідомити суд про результати цієї бесіди.
4. Проте суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи належно фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб.

Порядок з'ясування думки дитини (постанова ВС від 19.06.2024 року, справа № 372/3402/22)

- Отже, з огляду на право дитини бути вислуханою способами забезпечення реалізації такого права у справах, зокрема щодо визначення способу участі у вихованні дитини, **можуть бути: заслуховування думки безпосередньо від дитини в залі судового засідання; отримання інформації щодо думки дитини з висновку органу опіки і піклування, експерта та / або спеціаліста**
- заслуховування думки дитини в судовому засіданні не є допитом свідка, малолітнього/неповнолітнього свідка відповідно до статей 230, 232 ЦПК України, оскільки не спрямоване на з'ясування обставин справи, а має на меті з'ясування суб'єктивної думки дитини, яку суд враховує залежно від фактичних обставин справи та найкращих інтересів дитини, які можуть не відповідати висловленій думці
- Верховний Суд зауважує, що процесуальний закон не містить спеціальних норм, які б регулювали порядок заслуховування думки дитини у справах щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном, що передбачено статтею 171 СК України, тому керується загальними приписами цивільного процесуального законодавства з урахуванням міжнародних актів та законодавства у сфері захист прав дітей

Порядок з'ясування думки дитини (постанова ВС від 19.06.2024 року, справа № 372/3402/22)

- У пункті 112 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, зазначено, що діти мають право висловлювати свої погляди і думки з будь-якого питання або справи, які стосуються або впливають на них. Вони повинні бути в змозі зробити це незалежно від їхнього віку, в безпечному середовищі, з повагою до їх особистості. Вони повинні відчувати себе вільно, коли вони говорять з суддею або іншим посадовим особам. Це може потребувати, щоб судді уникали деяких формальностей, наприклад, носіння перуки і мантиї або заслуховування дитини в самому залі суду; як приклад, може бути корисно заслухати дитину в кабінеті судді.
- Тобто суд під час заслуховування думки дитини створює умови, які будуть безпечні, комфортні, не злякають дитину, дадуть їй змогу говорити і висловлюватись вільно.
- З огляду на вказане у разі заслуховування думки дитини в судовому засіданні приведення дитини до присяги та попередження про відповідальність за відмову висловлювати свою думку не передбачені, як і не є обов'язковим для суду вилучення осіб із зали засідання під час заслуховування, тому доводи касаційної скарги в цій частині не знайшли свого підтвердження.

СПОСОБИ З'ЯСУВАННЯ ДУМКИ ДИТИНИ

(постанова ВС від 16.02.2024 № 465/6496/19)

Думка дитини може бути висловлена:

- у письмових доказах (висновках органів опіки та піклування, спеціалістів тощо);
- електронних доказах (відео-, аудіоматеріалах);
- висновках психологічної експертизи;
- показаннях самої дитини, присутньої в залі судового засідання або з використанням режиму відеоконференції.
- **Суд враховує висловлену дитиною думку системно, з`ясовуючи належно фактичні обставини справи. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків**

З'ясування думки дитини в режимі відеоконференції (постанова ВС від 9.02.2023 року, справа № 753/572/20)

- Посилання у касаційній скарзі, що суд апеляційної інстанції під час з'ясування думки дитини не створив сприятливого оточення, не забезпечив залучення кваліфікованого фахівця (дитячого психолога), заслуховування думки дитини відбувалось в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду в присутності матері, чим порушив пункт 64 розділу 6 принципів Комітету, є необґрунтованими з огляду на таке.
- Суд апеляційної інстанції створив усі умови для реалізації права дитини бути заслуханою **у спосіб, який суд правильно визначив як можливий під час триваючої широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України, коли дитина перебуває на території іншої держави, яка надає притулок громадянам України.**

ПОРЯДОК З'ЯСУВАННЯ ДУМКИ ДИТИНИ

(постанова ВС від 16.12.2020 року, справа № 588/1781/19)

1. При винесенні рішення **судом першої інстанції також враховані пояснення психолога**, відповідно до яких діти емоційно прихильні до матері, хочуть проживати з нею.
2. Допитані в судовому засіданні суду першої інстанції за участю психолога **неповнолітні діти** пояснили, що сумують за матір'ю, люблять її та хочуть проживати з нею і сестрами разом.

Постановлення ухвали про забезпечення права дитини бути заслуханою шляхом окремого процесуального документу
(ухвала Бахмацького РС від 01.06.21 про забезпечення права дитини бути заслуханою, справа № 2/728/286/21)

4. В спірних правовідносинах Суд враховує, що стаття 12 Конвенції про права дитини гарантує одне із базових прав дитини вільно висловлювати погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

5. Відповідна гарантія знайшла відображення в статті 171 Сімейного кодексу України.

6. Враховуючи вікові особливості дитини, специфіку спірних правовідносин, позицію батьків та наявність спеціального приміщення для з'ясування думки дитини, Суд вважає за необхідне провести відповідну процедуру без участі батьків із створенням умов для уникнення травмування дитини під час перебування в суді.

Врахування думки дитини

(постанова ВС від 09.11.2020 року, справа № 487/7241/18)

- Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном
- Разом з тим, згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини
- Доводи касаційної скарги про неврахування судом апеляційної інстанції думки дитини щодо її бажання проживати разом з батьком, є непереконливими з огляду на малолітній вік дитини, тривалий час проживання з батьком та конфлікт між батьками щодо визначення місця її проживання

Загальні принципи, що стосуються розгляду спорів, пов'язаних із захистом прав дитини

(Постанова ВС від 14.03.25, справа № 527/955/24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933110>

48. Таким чином, при розгляді спорів, пов'язаних із захистом прав дитини, в судовому рішенні необхідно наводити мотиви врахування (неврахування), які стосуються:

- того, як враховувались якнайкращі інтереси дитини, які елементи, залежно від специфіки спору, брались до уваги для визначення їх змісту;
- того, чи враховано думку дитини або чи наведено підстави її неврахування;
- оцінки висновку органу опіки та піклування або причин, що зумовили неможливість отримання такого висновку;
- відповіді на твердження про застосування домашнього насильства;
- залежно від обставин конкретної справи рівня розвитку дитини, соціально-психологічних рис дитини, умов її проживання та навчання, безпеки, ситуації в сім'ї і взаємовідносин з дорослими тощо.

49. Актуальність кожного з таких елементів буде залежати від обставин конкретної справи, де одним буде надаватись більша вага, ніж іншим.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!